

DİLE DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMLARA CHOMSKY’NİN İTİRAZI ÜZERİNE

ON CHOMSKY’S OBJECTION TO BEHAVIORIST APPROACHES TO LANGUAGE

НА ВЗГЛЯДАХ ХОМСКОГО НА ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ПОДХОДАХ К ЯЗЫКУ

Dr. S. Atakan ALTINÖRS*

ÖZET

Makalemizde Chomsky’nin “zihinci” bir perspektiften bakarak dil hakkındaki “davranışçı” yaklaşımlara yönelttiği eleştiriyi incelemeyi amaçladık. Öncelikle zihinci dil felsefesinin temel argümanlarını, felsefe tarihindeki başlıca temsilcilerinin düşüncelerine başvurarak sunmaya çalıştık. Ardından, davranışçılığın psikoloji alanında ortaya çıkışını kısaca gözden geçirdik ve dil felsefesine uyarlanmış biçimlerini tetkik ettik. Bu hazırlık etütlerimizin ışığında, Chomsky’nin dil felsefesindeki davranışçı eğilimi neden ve nasıl eleştirdiğini tartıştık.

Anahtar Kelimeler:

Dil felsefesi, davranışçılık, zihincilik, Chomsky, Skinner, Bloomfield, Russell, Quine, Stevenson, Descartes, Port-Royal.

ABSTRACT

In this paper, our objective was to investigate the criticism directed by Chomsky to “behaviorist” approaches on language, from a “mentalist” perspective. For this purpose, we first tried to present key arguments of mentalist philosophy of language by referring to the ideas of its principal representatives in the history of philosophy. Thereafter, we briefly reviewed emergence of behaviorism in psychology and examined its versions adapted to philosophy of language. In the light of our preparatory studies, we discussed why and how Chomsky criticized the behaviorist movement in philosophy of language.

Key Words:

Philosophy of language, behaviorism, mentalism, Chomsky, Skinner, Bloomfield, Russell, Quine, Stevenson, Descartes, Port-Royal.

РЕЗЮМЕ

Целью нашей статьи анализировать взглядах Хомского, направленных к поведенческому подходу к языку. С этой целью были рассмотрены, в первую очередь, основные философские аспекты осознанного языка, взгляды представителей истории философии языка. Затем вкратце были исследованы психологические основы поведенческого подхода к языку и была сделана

* Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü - İstanbul / TÜRKİYE

попытка выяснения отношений их к поведенческому подходу. В свете этих подготовительных этюдов решили выявить основные положения поведенческого подхода языковой философии Хомского.

Ключевые Слова:

языковая философия, Хомски, Скиннер, Бломфельд, Руссел, Гуин, Стивенсон, Дессартес, Порт-Роял

Giriş:

Geçtiğimiz yüzyıla dil felsefesi açısından bakıldığında, filozoflarca geliştirilmiş yaklaşımların ve dil hakkındaki tartışmaların hayli zengin bir yazılı birikim meydana getirdiği görülür. Bu zenginlik ve çeşitlilik içinde, şu iki bakış açısı arasındaki bir fikrî kamplaşma da özel olarak dikkat çeker: davranışçılık ile zihincilik. Başlangıçta psikoloji alanında bir tutum veya akım olarak ortaya çıkan davranışçılık, dilbilimcilerle filozoflar arasında da taraftar kazanmış ve kısa sürede “dilsel davranışçılık” diye adlandırılacak bir kılığa bürünmüştür. Şimdilik kabaca belirtecek olursak, behaviorizm diğer bütün psişik olgular gibi insanın dil becerisini de uyaran-tepki veya davranış-pekiştireç mekanizmasıyla çevreden edinilen bir davranış örüntüsü olarak açıklamak ister. Yine kabaca söylersek, behaviorizm dilsel ifadeleri anlamlı kılan şeyin de onlar aracılığıyla muhatapta uyandırılan tepkiler veya davranış eğilimleri [*disposition to behave*] olduğunu esas alır. Böylece dilsel davranışçılık geçmiş çağlarda filozofların ekseriyetinin dil ve anlam hususunda “idealar” gibi zihinsel ve gözlemlenemeyen entiteleri temel alan yaklaşımlarına karşı yeni bir dil felsefesi anlayışı meydana getirir.

Her felsefi yaklaşım gibi dilsel davranışçılık da başka perspektiflerce eleştiri süzgecinden geçirilmiş ve çeşitli itirazlara maruz kalmıştır. İşte biz de mevcut makalemizde Chomsky'nin davranışçı dil felsefelerine neden ve nasıl karşı çıktığını inceleyeceğiz. İncelemememiz sırasında Chomsky'nin geçmiş çağlarda birçok filozofun dil anlayışının müşterek noktasını meydana getirmiş olan “zihinci” tutuma bir ricat gerçekleştirdiğini ortaya koyacağız. Chomsky'nin bu ricatının dayanaklarını ve davranışçılığa karşı çıkarken kullandığı argümanları tartışarak açmaya çalışacağız. Makalemizin sonucunda, Chomsky'nin sunduğu perspektifin etkisine işaret etmek üzere öğrencisi Pinker'ın düşüncelerine de değineceğiz.

Yukarıda sunduğumuz çerçeve dâhilinde, makalemize kaynak teşkil eden incelemelerimizi dört bölüme ayırarak takdim edeceğiz. Takip eden birinci bölümde, başta Descartes ve Port-Royal Ekolü mensupları olmak üzere Chomsky'nin ilham aldığı filozofların dile “zihinci” yaklaşımının müşterek noktasını ele alacağız. Davranışçılığın doğuşunu ve başlıca savunucularını gözden geçireceğimiz ikinci bölümü, dilsel davranışçılığın önde gelen

temsilcileri arasından seçtiğimiz örneklere yer vereceğimiz üçüncü bölüm izleyecek. Chomsky'nin davranışçılık eleştirisini tartışacağımız dördüncü bölümün ardından, incelememizin sonuçlarını takdim ederek bitireceğiz. Makalemizin merkezî problemi gereği, özel olarak Chomsky'nin dilbilim alanındaki teorisini incelemekten ziyade, onun dil anlayışının felsefî temellerine ve bağlamına odaklanacağımızı bir kez daha belirterek konumuza geçelim.

1. Dil Felsefesinde “Zihincilik”:

Daniel Laurier'nin de belirttiği gibi “zihinci” ya da “ideacı” diye adlandırılan yaklaşımlar “anamlılığ”, dili kullanan kişilerin zihinlerinde cereyan eden fenomenlerle veya süreçlerle açıklamaya çalışırlar (1993: 17). Aynı yazar zihinci anlayışın dili, düşüncelerin iletilmesinin ya da içsel ruh durumlarının dışa yansıtılmasının bir âleti olarak gördüğü tespitinde bulunur (1993: 17). Laurier'nin yerinde tespitinin ışığında zihinci dil anlayışının Batı metafiziğindeki ilk ve en veciz formülasyonun Aristoteles tarafından yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, Aristoteles *Yorum Üzerine*'de, seslerin, ruhtaki teessürlerin [Yun. παθήματα τῆς ψυχῆς – Lat. *passio animae*] sembolleri olduğunu açıklar (Aristoteles, 1997: 16a). Bu bakımdan da “anamlılığ”, ruhsal/zihinsel bir entite olarak değerlendirir. Böylece, dile ilişkin modern zihinci perspektifin tarihî arka planı, Aristoteles'ten başlayan ve Augustinus'un, Hobbes'un, Descartes'ın, Port-Royal Ekolü'nün, Locke'un, Leibniz'in, Condillac'ın düşünceleriyle devam eden bir parkur olarak tasvir edilebilir. Bu parkuru izlemiş olan filozofların düşüncelerine genişçe yer verdiği meşhur eserinde Chomsky'nin yaptığı gibi, zikrettiğimiz isimlere Humboldt'u ve Herder'i eklemek de mümkündür. Ne var ki dil felsefesindeki çağdaş zihinci tavrın tarihî arka planında yer alan filozofların her birinin görüşlerini sunmak ve aralarındaki nüansları açmak, mevcut makalemizin çerçevesini aşacak bir teşebbüs olur. Bu itibarla, aşağıda Chomsky'nin çok sık atıf yaptığı Descartes'ın zihinciliğini inceleyerek Chomsky'nin ondan hangi bakımdan etkilendiğini, bir taraftan da hangi fikirlerine katılmadığını tartışmakla ve Port-Royal Ekolü'nün gramer anlayışına değinmekle yetineceğiz. Ancak buna geçmeden önce, yukarıda zikredilen filozofların dil ve anlam görüşlerini “zihinci” veya “ideacı” kılan müşterek yanı kısaca belirtmek uygun olacaktır.

Aristoteles'ten Condillac'a varıncaya dek yukarıda adını andığımız filozofların dil konusundaki görüşlerinin “anamlılığ” zihinsel bir entite olarak tarif etme ortak paydasında birleştiği görülür. Onlar arasında, Locke gibi dilde anlamlı en küçük birimin kelimeler olduğunu savunanlar kadar Leibniz gibi anlamlılığın tamamlanmış hüküm cümleleri seviyesinde tezahür ettiğine inananlar da vardır. Bir yandan da yine Locke gibi bazıları kelimelerin - doğrudan doğruya- konuşan kişinin zihnindeki idealara işaret ettiğini savunurken Descartes ve Leibniz gibi bazıları kelimelerin anlamının doğrudan

doğruya idealarımız değil, fiilî kavrayışlarımız [*conceptions actuelles*] olduğuna kanidir (Altinörs, 2009: 71). Aralarındaki böylesi nüanslara rağmen hepsinin, dilsel ifadeleri anlamlı kılan şeyin doğrudan doğruya dış dünyada değil, insan zihinde yer aldığı fikrinde ittifak ettiği söylenebilir. Bu fikrin, anlamı karşılıklı konuşan bireylerin sergilediği gözlemlenebilir davranışlarda, tepkilerde (veya tepki eğilimlerinde) aramak gerektiğini savunan behaviorizm tarafından şiddetle reddedilmesi, şüphesiz ki şaşırtıcı bir durum olmayacaktır. Makalemizin ilerleyen alt başlıklarında netlik kazanacak bu karşıtlığı şimdilik bir kenara bırakarak deyim yerindeyse Descartes ile Chomsky arasında bulunan “halef-selef” ilişkisini incelemeye geçelim.

Hemen belirtmek gerekir ki Descartes’a göre konuşma yeteneği, hayvan ile insan arasındaki fitrat/tabiat farklılığının başlıca emaresidir. Şöyle ki, Descartes *Metot üzerine Konuşma*’sının beşinci bölümünün son paragraflarını insanın konuşma melekesiyle ilgili analizlerine ayırmıştır. Descartes analizlerinde bir “makine-insan” faraziyesinden hareket eder: Yani, çevremizde tıpatıp insana benzeyen ve bütün davranışlarımızı taklit eden makineler bulunduğunu farzetsek, Descartes o makinelerin gerçekte insan olmadığını teşhis etmeye imkân vereceğini savunduğu iki ölçüt geliştirir: [1] Onlar hiçbir zaman, bizim düşüncelerimizi başkalarına bildirmek için yaptığımız gibi, sözleri ve diğer işaretleri birleştirerek kullanamayacaklardır; çünkü bu makineler en kıt zekâlı insanların bile yapabildiği gibi, karşısında söyleyeceğimiz her şeyin manâsına karşılık vermek üzere sözleri ve diğer işaretleri çeşitli biçimlerde düzenleyemez; [2] Birçok şeyi bizim kadar ve belki bizden de iyi yapsalar bile, yapamayacakları şeyler vardır ki bu da onların bilgiyle değil, yapılarına bağlı hazır bulunuşluklarla [*dispositions*] hareket ettiklerini gösterir (Descartes, 1966: 79).

Descartes “makine-insan”ı, hakikî bir insandan ayırmak üzere geliştirdiği iki ölçütün, insan ile hayvan arasındaki farklılığı teşhis etmede de işlevsel olduğunu düşünür: «Yine bu iki yolla, insanlarla hayvanlar arasındaki farklılık da bilinebilir. Zira, kaçıklar, şaşkalozlar ve aptallar da dâhil olmak üzere, kendi düşüncelerini anlatmak için değişik sözleri bir arada düzenlemeye ve onlardan bir söylev meydana getirme becerisinden yoksun bir insan olmaması; bunun tersine, doğuştan ne kadar mükemmel ve talihli olursa olsun buna benzer bir şey yapabilecek başka bir hayvanın bulunmaması çok dikkat çekicidir» (Descartes, 1966: 79-80). Descartes’a göre bu durum hayvanlardaki bir organ eksikliğinden kaynaklanmaz; çünkü saksğanlar ve papağanlar da insanların sözlerini telâffuz edebildiği halde insanlar gibi konuşamazlar; yani söylediklerini düşünemezler. Hâlbuki organları bakımından engelli olan doğuştan sağır ve dilsizler bile, işaretler uydurup düşündüklerini başkalarına bu işaretlerle anlatırlar. Descartes sonuçta, hayvanların insanlardan daha az akıllı olduğu değil, akıldan tamamen yoksun olduğuna hükmeder (Descartes, 1966: 80).

Descartes açısından insanın hayvandan farklılığı “derece” bakımından değildir; aralarında bir “fıtrat/tabiat” farklılığı vardır. Ona göre zihinsel ve bilişsel melekeleri en alt seviyedeki bir insanın bile, söz konusu melekeleriyle, hemcinsleri arasında en üst seviyede görünen bir hayvandan fersah fersah ileride olduğu aşikârdır.

Demek ki Descartes’ın nazarında söz, hayvan ile insan arasındaki farklılığın başlıca belirtisidir. Bu farklılığın Descartes’taki ontolojik temeli, hayvanları âdeta dünyadaki mekanik “aksesuarlar” gibi kavramasıdır. Onun nezdinde hayvanlar, makineler veya otomatlar gibidir: «Bir maymunun ya da akıldan yoksun başka bir hayvanın organlarına ve şekline sahip öyle makineler olsaydı, elimizde o hayvanlarla tamamen aynı tabiatı taşımadıklarını teşhis edecek hiçbir yol olmayacaktı» (Descartes, 1966: 79). Descartes hayvanlarda görülen bazı ifade biçimlerinin de beşerî konuşmadan net bir şekilde ayrıldığını savunur: «Sözleri de, teessürleri yansıtan ve hayvanlar kadar makineler tarafından da taklit edilebilen doğal hareketlerle karıştırmamalı; yine bazı eskiler/kadimler gibi, her ne kadar biz dillerini anlayamıyorsak bile hayvanların konuştuğu sanılmamalıdır» (Descartes, 1966: 80). Netice itibarıyla Descartes’ın felsefesi açısından düşünce ve dil insanda, maddî ve biyolojik evrimin bir ürünü değildir; insanın bir akıllı ruh ile yaratılmış olmasının tezahürleridir. İdealar akıllı ruhta fıtratı/tabiatı icabı bulunduğu gibi, dil de insanda fitrî bir melekedir. Tecrübenin ve öğrenmenin işlevi sadece, bu potansiyeli fiilî hale dönüştürmekten ibarettir.

Descartes’tan üç asır sonra Noam Chomsky, onun düşüncelerinden esinlenerek meşhur “kartezyen dilbilim” teorisini geliştirir. Tıpkı Descartes gibi Chomsky de dilin yalnızca insana has bir meleke olduğunu ve insanda düşük zekâ dereceleriyle marazî hallerde bile, problem çözme kapasitesi ve başka uyum davranışları sergilemekte kit zekâlı bir insanı geçen bir maymunun asla erişemeyeceği seviyede dil becerisi bulunduğunu savunur (2001b: 35). Chomsky dili “öğrenmenin”¹ ve konuşmanın, koşullanma ile açıklanamayacak bir zihinsel süreç olduğu üzerinde durarak davranışçı dilbilim teorilerine karşı çıkışında kartezyen felsefenin zihinci dil öğretisinden beslenir.

Chomsky de Descartes ve diğer zihinciler gibi insan davranışlarının dışsal uyarınlara tayin edilmediğine inanır. Bir örneğini nakledersek: «[İnsanların] davranışları belki önceden kestirilebilir; bu davranışlar içinde yapmaya eğilimli ve istekli oldukları şeyleri yapmaya yöneleceklerdir; yine de bunları yapıp yapmamakta özgürdürler, yapmaya eğilimli oldukları veya zorlandıkları şeyleri yapmaya mecbur değildirler. Örneğin, elime bir makineli tüfek alıp size tehdit edici bir biçimde doğrultarak “Heil Hitler!” diye bağırmanızı emretsem, benim adam öldürmeye eğilimli bir deli olduğuma inanırsanız dediğimi yaparsınız; ancak yine de bir seçeneğiniz vardır, kullanmasanız bile. Bunu gerçek dünyada gördük: Nazi işgali altındaki bazı ülkelerde, örneğin insanların büyük çoğunluğu

aktif veya pasif işbirlikçiler oldular; ama kimileri de bu işgale karşı direndi»² (Chomsky, 2009: 17).

Chomsky, Descartes'ın insan iradesinin sınırsız bir özgürlüğü olduğu fikrini paylaşır: «Eylemlerimiz özgürdür ve belirlenmemiştir. Bu eylemlerde “kışkırtıldığımız ya da meyilli olduğumuz” şeyleri yapmak zorunda değiliz» (2009: 172). Dolayısıyla, Lyons'un da belirttiği gibi (1971: 159) Chomsky insan davranışlarını açıklamada -tıpkı Descartes gibi- “mekanist” veya “fizikalist” perspektife karşı çıkar. Ama Chomsky'nin dil anlayışının “zihinci” karakterinin, kartezyen zihincilikten bir noktada farklılaştığını da vurgulamak gerekir. Şöyle ki, Descartes'ın düşüncenin ve dilin sadece insan türüne has olduğu tezinin temeli, onun düalist metafiziğidir. Descartes gibi “ruh” ya da “zihin” ile “beden” arasında kökten bir ayırım, tözsel bir farklılık bulunduğu katılmaması itibarıyla Chomsky başka kanıdadır: «Bir “düşünen töz” varsayımı gerektiren kartezyen metafizikte bu töz “bilincin birliği”ni ve ruhun ölümsüzlüğünü göstermek için bilincin kaynağı olarak sunulur. Bunlar yeterli değildir ve var olan sorunlara hiçbir biçimde çözüm olamazlar»³ (Chomsky, 2009: 166-167).

Descartes'ın düalizmi karşısında Chomsky insanın dil yetisinin fitriliği/doğuştanlığı iddiasını, biyolojik bir temele dayandırmakta ve dilin insanda genetik bir özellik olduğunu savunmaktadır⁴. Ona göre insanın dil yetisi ve genel öğrenme mekanizması “genetik olarak belirlenmiştir” (Chomsky, 2009: 27). Chomsky'nin dil anlayışı, Laurier'nin de dikkat çektiği gibi (1993: 140) kartezyen zihincilikten, ondaki zihincilik versiyonunun daha ziyade materyalist bir karakter sergilemesi icabı farklıdır. Chomsky -Platon'un doğuştancı öğretisindeki gibi- rasyonalizmin klasik formunu çağa uygun şekilde şöyle yorumlamak gerektiğini savunur: «Bilgimizin ve kavrayışımızın bir bölümü doğuştan vardır, biyolojik özelliğimizin bir bölümüdür, genetik olarak belirlenmiştir; tıpkı kanatlı olmak yerine, kol ve bacaklı olmamıza sebebiyet veren ortak özelliğimizin unsurları gibi. Klasik öğretinin bu yorumu bence doğrudur»⁵ (2009: 15). Yine bir başka eserinde, rasyonalist felsefenin bazı unsurlarını süzgeçten geçirmek gerektiğini, ama genel formu itibarıyla rasyonalizmi haklı bulduğunu açıklar (2000: 16). Chomsky'nin rasyonalizmde esasen, tecrübeden gelen şeyleri yorumlayışımızın zihinsel özniteliklerimizce belirlenmiş olduğu tezini haklı bulduğu müşahede edilmektedir (2000: 16).

Bu alt başlığımızı Port-Royal Ekolü'nün⁶ dil anlayışının Chomsky tarafından nasıl değerlendirildiğini kısaca belirterek tamamlayalım. Arnauld ile Lancelot *Grammaire*'de, bütün dillerde çok yaygın kullanılan ilkelerin [*maximes*] var olduğuna işaret eder (1810: 378). Chomsky *Kartezyen Dilbilim* başlıklı eserinde, Port-Royal'ın “temelleri akla dayanan gramer” tasavvurunu, kartezyen dil felsefesi geleneğinin hayranlık verici bir uzantısı biçiminde değerlendirir (1969a: 62). Chomsky kendi dil teorisinde cümlelerin “derin yapısı” ile “yüzey yapısı” arasında yaptığı ayırımın da Port-Royal'ın asırlar önce

nüve halinde ortaya koyduğu fikrin daha güncel bir terminolojiye dökülmüş hali olduğunu ima eder görünür (1969a: 62). Şöyle ki, Chomsky'nin *Grammaire*'den naklettiği gibi (1969a: 62-63) Port-Royal, düşüncenin esas formu telâkki ettiği "hüküm" [*jugement*] ile hükmün dilsel ifadesi olan önerme ya da cümle [*proposition*] arasındaki ayrımı vurgular. Chomsky bunu Port-Royal'in meşhur örneğini kullanarak açıklar: "Görülemeyen Tanrı görülür dünyayı yarattı". Chomsky'nin terimleriyle, bu önermenin altta yatan derin yapısında üç soyut hüküm saklıdır. Şu üç hüküm dışa vurulmamış, yalnızca zihinde verilmiş yahut tasdik edilmiştir: "Tanrı görülemez", "Tanrı dünyayı yaratmıştır", "dünya görülür" (1969a: 63). Chomsky, Port-Royal'in örneğindeki gibi "anlam"ı dışa vuran/ifade eden derin yapının bütün dillerde ortak olduğunu kaydeder (1969a: 64). Derin yapı, dönüştürme kuralları yoluyla, bir dilden diğerine farklılaşan yüzey yapılaraya çevrilmektedir (1969a: 64). Chomsky'nin dil anlayışına dördüncü alt başlığımızda tekrar döneceğiz. Şimdiyse davranışçılığı inceleyelim.

2. Psikolojide Davranışçılık:

Bu alt başlığımızda davranışçılığın psikoloji alanında ortaya çıkışını ve temel tezini gözden geçirerek bir hazırlık çalışması yapacağız. Davranışçılık [İng. *behaviorism*, Fr. *béhaviorisme*] girişte de belirttiğimiz gibi esasen psikoloji alanındaki bir akımdır. TDK'nın *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*'nde davranışçılık "ruhbilimin inceleme konusunun davranış olduğuna inanan, bilincin ruhbilimin alanına girdiğini yadsıyan görüş" şeklinde tarif edilmektedir (Enç, 1980: 56). *Grand Dictionnaire de la Philosophie*'de ise şu tanım yer alır: «İnsan ruhunun incelenmesinin esasen, içsel zihin hallerinin veya epizodlarının değil, davranışın incelenmesi olduğunu göz önünde tutan düşünce ekolü» (Blay, 2003: 96). Makalemizin odak noktasında yer alacak Skinner ise davranışçılığın, insan davranışının bilimi olarak değil, o bilimin felsefesi olarak anlaşılması gerektiğini vurgular (1976: 3). Psikolojideki davranışçı ekol hakkında Aslan da şu tespitte bulunur: «Davranışçılık okulu, psikolojinin, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler yardımıyla, yalnızca gözlem yoluyla ölçülebilen davranışları çalışması gerektiğini savunur» (2010: 442).

Alıntıladığımız açıklamaların da tanıklık ettiği gibi, davranışçılık kendisini büyük oranda "zihinci" yaklaşımın antitezi olarak ifşa eder. Davranışçılık ile zihincilik arasındaki uzlaşmazlığı Laurier şöyle tarif eder: Zihincilik, davranışlarımızın açıklanmasında "içsel durumlarımızı" konuya dâhil etmenin sağlayacağı katkıyı vurgularken davranışçılık, gerek sözel gerek söz dışı bütün insan davranışlarını sadece çevreden edinilen koşullanmalar yoluyla açıklamayı hedefler (Laurier, 1993: 140). Diğer birçok yazar ise⁷ davranışçılığın neo-pozitivizmden etkilenmiş bir ekol olduğunu vurgulamıştır. Bu itibarla da davranışçılık açısından -içebakışı [*introspection*] savunanların veya

gözlemlenemeyen verilerden hareket eden psikanaliz yanlılarının tersine-psikolojide doğa bilimlerini model almak suretiyle gözlemlenebilir ve nicel olarak ifade edilebilir olgulara yaslanmak gerektiği muhakkaktır. Böylece, zihinciliğe yönelik bir reddiyeden yola çıkan davranışçılığın önderi olma payesi, muhtelif yazarların da belirttiği gibi⁸ Pavlov'a ve Watson'a aittir. Bilindiği gibi Pavlov köpekler üzerinde yaptığı deneysel çalışmaları neticesinde, hayvan (ve insan) davranışlarının iki kaynağından ilkinin doğal refleksler (fizyolojik), ikincisinin de şartlı refleksler (psikolojik) olduğunu savunmuştur (Pavlov, 1954: 153). Pavlov refleks [рефлекс] teorisinin dayandığı üç prensipten⁹ ilkinin "determinizm" olduğunu kaydeder (1954: 440). İnsan davranışları hususunda dünyada yaygın olan "hür irade" inancı sebebiyle, kamuoyunun determinist bir perspektifi kabullenmeye henüz hazır olmamasına rağmen, Pavlov gelecekte fizyoloji ve psikolojinin bütün davranışlarımızın objektif nedenlerini açıklayacağına dair umudunun altını çizer (1954: 441).

Davranışçılık [*behaviorism*] terimini ilk kullanan ve davranışçılığı güçlü bir teorik çerçeveye oturtan kişi, Watson olmuştur: Skinner'ın nitelemesiyle (1976: 5) davranışçılığın "manifestosu" olan "Psychology as the Behaviorist Views It" başlıklı makalesiyle Watson psikolojinin geçerli tek bakış açısının davranışçılık olduğunu ilan eder. Watson objektif ve deneysel bir bilim olması itibarıyla psikolojide "içebakış" yönteminin ve "bilinç" gibi terimlerin kullanılmasına şiddetle karşı çıkar (Watson, 1913: 158). İnsan ve hayvan davranışlarını inceleyen bu bilimin ana amacının davranışı önceden görme [*prediction*] ve kontrol etme olduğunu savunur (1913: 158). İnsan davranışlarının kökenini bir uyarın-tepki mekanizmasıyla açıklayan Watson çocuğun dili kullanmayı öğrenmesinin de aynı yolla gerçekleştiğine inanır. Çelen'in de belirttiği (2010: 67) gibi, Watson'a göre -eğitim sürecinde- çocuğun bilgilenmesi denilen şey, esasen bir sözel uyarın-tepki sürecinden ibarettir. Çocuk kendisine sorulan sorulara (uyarın) cevap (tepki) verirken öğretmeninden, hangi kelimelerin birbirini izleyebileceğinin bilgisini edinmektedir¹⁰.

Skinner ise hayvanlar (bilhassa güvercinler ve kobay fareler) üzerinde yaptığı sebatkâr deney ve gözlem çalışmalarının sonucunda hayvan davranışlarını iki gruba ayırır: ilk gruptaki davranışlar, bir uyarın karşısındaki cevabî [*respondent*] tepkilerdir. Skinner'ın "operant" adıyla andığı ikinci gruptaki davranışlar ise, organizmanın çevresinde ona yönelik bir uyarın bulunmadığı halde sergilediği davranışlardır. Şöyle ki, "Skinner kutusu" olarak anılan bir ortama konan farenin kutuda bulunan düzeneği harekete geçiren minik bir pedala basmasıyla kutuya yiyecek düşer. Yiyecek, farenin pedala basma davranışını ödüllendiren bir pekiştireçtir. Böylece fare, Pavlov'un köpekler üzerinde tecrübe ettiği klasik koşullanmadan farklı olarak bir operant koşullanma ile pedala basmayı öğrenir. Klasik koşullanmada uyarın bir tepki doğururken operant koşullanmada olağan çevresel şartların değiştirilmesi

sayesinde organizmada bir tepki pekiştirilir. Netice itibariyle Skinner'a göre organizmanın davranışı, Çelen'in de altını çizdiği gibi (2010: 90) çevrenin bir işlevidir. Hal böyleyken bilim olarak psikolojinin konusunun Skinner için "açıklama maksatlı bir kurmacadan ibaret olan zihin" (Skinner, 1972: 36) değil, gözlemlenebilir davranışlar olması mukadderdir.

Diğer davranışçılar gibi Skinner da bireyi çevresel koşulların bir ürünü olarak görmesi itibariyle uygun koşullarda, istenilen davranış repertuarına sahip bireyler yetiştirilebileceğine inanır. Bu inancı, Skinner'ın kaleme aldığı bir ütopyada da çok belirgindir: *Walden Two*¹¹. Skinner 1945'te kaleme aldığı ve üç yıl sonra basılmış olan romanında bir "ideal toplum" tasarımı sunar. Skinner romanında, bedenen olduğu kadar ruhen de sağlıklı bireylerden müteşekkil bir topluluk resmetmektedir. Ne var ki topluluktaki bireyler aynı zamanda gözetim ve denetim altındadır. *Walden Two*'da tasvir edilen topluluk, kurucu lider Frazier'in (yani Skinner'ın) davranışçı ilkelerine göre "dizayn edilen" bir topluluktur. *Walden Two*'da resmettiği ütopyayla Skinner'ın behaviorizmin bir nevi "hayalî laboratuvarını" kurduğunu söylemek, hatalı olmayacaktır. Skinner'ın behaviorist ütopyasını, politikaya ve demokrasiye yönelik bir "reddiye" gibi yorumlamak da mümkündür. Frazier'in ağzından Skinner şöyle der: «Sizin kadar ben de despotizmi sevmiyorum. Cehaletin despotizmini sevmiyorum. Görmezden gelmenin despotizmini, sorumsuzluğun despotizmini, rastlantının despotizmini sevmiyorum; ve demokrasinin despotizmini de!» (1948a: 268).

Skinner'ın bilim insanı hüviyetinin dışında, deyim yerindeyse bir "fütürist" ve bir toplum mühendisi diliyle konuştuğu diğer kitabıysa, başlığıyla Nietzsche'nin bir kitabına (İyinin ve Kötünün Ötesinde) nazirede bulunan *Beyond Freedom and Dignity*'dir. Kitabının "özgürlük" alt başlıklı bölümünde insanın "özgürlük" ve "haysiyet" algısının aslında (bu konudaki zengin literatürün pekiştirdiği) bir yanılsama olduğunu uzun uzun açıklar. İnsan davranışlarının baştan aşağıya çevresel etkenlerce tayin edildiğine¹² ilişkin sarsılmaz inancı, Skinner'ın nezdinde özgürlüğü ve hür iradeyi bir mitos kılmaktadır. Son tahlilde Skinner için insan davranışları çevresel koşullarla kontrol ve tayin edilir. Ona göre, «kontrolün olmadığı bir hayat tarzını seçemeyiz; yapabileceğimiz tek şey, kontrolün koşullarını değiştirmektir» (Skinner, 1976: 209).

Skinner'ın radikal davranışçılığının determinist paradigmasının insan özgürlüğüne pek de yer bırakmadığı muhakkaktır¹³. Skinner'ın özgürlüğü bir mitos telâkki etmesine karşı çıkan Stevenson (2005: 144) onun determinizm iddiası doğru olsa bile, insan eylemlerinin özgürlüğüne bir hanel gelmeyeceğini savunur (2005: 142). "Özgür eylem" mefhumu zaten, eylemlerimizin "nedensiz" veya "belirlenmemiş" olduğu değil, tercihlerimizin sonuçları olduğu anlamına gelir (2005: 142). Stevenson tercihte bulunabilme kapasitemizin

bizleri özgür ve dolayısıyla “sorumlu” kıldığı kanısındadır. Diğer yandan Skinner’ın insan davranışlarının kontrol ve manipüle edilmesi gerektiği fikri, bu tür bir manipülasyonda davranışların koşullandırılmasındaki “hedeflerin” kimlerce ve hangi kıstasa göre belirleneceği meselesini doğurur. Meseleye Stevenson da dikkat çekerek şu soruları sormuştur: Skinner’ın ideal toplum tasarımında kültürü dizayn etmekle yükümlü kadro, “herkes için iyi olanı” neyi baz alarak kararlaştıracaktır? Bu kadronun iktidarlarını suiistimal etmeleri nasıl önlenecektir? (2005: 144). Cevaben, Skinner’ın pozitif bir belirlemeden kaçındığını söyleyebiliriz. O daha ziyade negatif bir belirlemeyle, bireyleri işsizlikten, çeşitli bağımlılıklardan, umutsuzluktan, hastalıklardan, yoksulluktan, suça karışmaktan koruyacak bir toplum dizayn etme hayâli etrafında neyin olması gerektiğine (ve nasıl yapılacağına) değil, neyin olmaması gerektiğine odaklanmıştır.

Davranışçılığın dil felsefesindeki versiyonunu inceleyeceğimiz aşağıdaki alt başlığa geçerken şunu da not edelim: Chomsky sadece dile davranışçı yaklaşımların değil, genel olarak davranışçılığın amansız bir muhalifidir. Sosyal, ideolojik-politik, pedagojik, vb. tüm içerimleriyle davranışçılığı tehlikeli bulmaktadır. Bu nedenle de felsefî kariyeri boyunca, davranışçılığın “insan” telâkkisine cansiperâne itiraz etmiştir. Makalemizin sonuç kısmında, felsefî ve politik gerekçeleriyle Chomsky’nin itirazını ele alacağız.

3. Dil Felsefesinde Davranışçılık:

Bu alt başlığımızda Bloomfield, Russell, Quine, Morris ve Stevenson’ın görüşleri ışığında, davranışçılığın dil felsefesinde nasıl yorumlandığını inceleyeceğiz. Bir başka deyişle, davranışçılığın özel bir şekli olarak “dilsel davranışçılığı” tetkik edeceğiz. Ardından, Skinner’a tekrar dönerek onun sözel davranış teorisini ele alacağız. Dilsel davranışçılığın, adını andığımız filozoflardaki biçimlerini ele almaya geçmeden önce, genel bir kavramsal çerçeve çizmek uygun olacaktır.

Yukarıda müşahede ettiğimiz gibi davranışçılık, ampirik çalışmalar yapan psikologlar tarafından ortaya konmuş bir perspektiftir. Davranışçılığın deneyci bir tutum temelinde kurulmuş olma vasfına Denkel de dikkat çeker ve “felsefî davranışçılığın” da deneysel bir çalışma programına dayanmadığı halde ampirik kavramları benimseyerek kullanan bir yaklaşım olduğu tespitinde bulunur (Denkel, 1984: 62). Dolayısıyla da gerek psikolojik gerekse felsefî davranışçılığın, zihinciliğe karşı çıkma ve zihinciliğin kavramlarını kullanmaktan kaçınma ortak paydasında birleştiğini kaydeder (Denkel, 1984: 62). Bununla birlikte, ona göre [1] sözel tepkileri merkeze alan “psikolojik” davranışçılık ile [2] “davranış eğilimi” kavramını temel alan “felsefî” davranışçılık arasında bir ayırım yapmak yerinde olur (Denkel, 1984: 73). Yaptığı ayırım ekseninde, dilsel davranışçılığın en gelişmiş halinin, “anlam”ı fiilî/aktüel davranış değil de

potansiyel davranış şeklinde ele alan teoriler olduğunu belirtir (Denkel, 1984: 73). Peşinen belirtelim ki Denkel'in ayrımını kılavuz olarak bakıldığında, Bloomfield, Russell ve Quine'in anlam konusundaki görüşleri [1] numaralı gruba, Morris ve Stevenson'ınkilerinse [2] numaralı gruba dâhildir. Andığımız isimlerin yaklaşımlarını teker teker ele alalım.

Bloomfield bir bilim olarak lengüistiğin geleceğine dair projeksiyonlarını sunduğu makalesinde, lengüistiğin bilimler arasında mümtaz bir konuma yerleşeceği; insanın tutumlarını [*conduct*] anlama ve kontrol etme bakımından mevcut boşluğu dolduracağı öngörüsünde bulunur (1930: 553). Altı yıl sonra yayınlanan bir başka makalesinde ise, insan eylemlerini açıklamak üzere yerleşik biçimde kullanılagelen -zihinciliğin ve ruhçuluğun terimleri diye nitelediği- "bilinç", "zihin", "algı", "idea" gibi terimler yerine, gelecek kuşaklara bilimsel bir terminolojinin öğretilmesi gerektiğini savunur (1936: 89). Böylece, ona göre insan davranışları hakkındaki yeni söylem, fizyoloji ile dilbilimin terminolojisini kullanmak suretiyle bilimsellik vasfını kazanacaktır (1936: 89). Bloomfield dil hakkındaki meşhur eserinde zihinci yaklaşımın, dili ideaların, hislerin ya da irtiyatların [*volitions*] ifadesi/dışa vurulma aracı olarak gördüğünü kaydeder (1970: 135). Onun nezdinde, bilim-dışı bir terminolojiye dayanan zihinciliğin dile ve anlamlılığa yaklaşımı hatalıdır. "Zihin", "idea", "bilinç", vb. gözlemlenemeyen entiteler yerine, dilin ampirik terimlerle açıklanması gerekir. Neticede Bloomfield dilsel ifadeleri anlamlı kılan şeyin, onları beyan eden kişilerin durumu ve muhatabında uyandırdığı tepki olduğunu kaydeder (1970: 132).

Dil hakkında Russell'in da "davranışçı" diye nitelendirilmeye müsait bir yaklaşımı vardır. Russell'in davranışçı yaklaşımı şu eserlerinde yer almaktadır: 1927'de basılmış *An Outline of Philosophy*, 1940'ta basılmış *An Inquiry into Meaning and Truth* ve 1948'de basılmış *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. Russell ilk eserinin "language" başlıklı bölümünde, bebeğin kelimelerle nesnelere arasında kurduğu çağrışımla öğrendiğini savunur (2009: 54). Russell bunu bir örnekle açıklar: Şayet bebeğe her biberon verildiğinde "biberon" kelimesi söylenirse, bir süre sonra sadece kelimeyi duyduğunda fiziksel bir nesne olarak biberona verdiği tepkiyi göstermeye başlar (2009: 54). Russell dilin "çağrışım yasalarıyla" ve "şartlı refleks" geliştirmeye öğrenildiğini ifade eder (2009: 54). İkinci eserinde de çocuğun dili ebeveyninden (veya çevresinde onunla ilgilenen diğer kimselerden) tıpkı yürümeyi öğrenir gibi öğrendiğini kaydeder (Russell, 1969: 80). Çocuğun kelimeler ile, onların adlandırdığı şeyler arasında bağlantı kurmasının, gündelik deneyimi sayesinde gerçekleştiğini belirtir (1969: 80). Üçüncü eserinin "dil kullanımına" ayrılmış bölümünde ise, dilin olgular hakkında bildirimde bulunma veya bir malumat iletme amacıyla kullanılması dışındaki bir işlevini vurgular: heyecanları dışa vurma ve muhatapların davranışlarını etkileme (Russell, 2002: 93). Ona göre dilin

malumat iletme amacıyla kullanıldığı durumlarda bile muhatapın davranışını etkileme amacı güdülebilir (2002: 95). Şöyle ki -meselâ aritmetik öğrettiğimiz bir çocuğa “altı kere yedi, kırk iki” dediğimizde ona bir malumat aktarmaktan ziyade onun sözel davranışını etkilemeyi hedefleriz (2002: 95). Russell böylece, dil ve anlam meselesinde ayrıntılı bir davranışçı teori geliştirmiş olmamakla birlikte, dilin davranışsal bir boyut ihtiva ettiğini hesaba katar. Dil felsefesinde ayrıntılı bir davranışçı teori geliştirmiş ve felsefî kariyeri boyunca savunmuş olan filozof ise, Quine’dan başkası değildir.

Denkel’in de belirttiği (1984: 66) gibi, Quine dile ve anlama ilişkin en gelişmiş davranışçı teoriyi inşa etmiş filozoftur. Quine psikoloji bilimi söz konusuysa o alanda çalışan bilim insanının davranışçılığı benimsemesi kadar benimsememesinin de doğal olduğunu, ama dilbilim söz konusu olduğunda artık davranışçılığı reddetme seçeneği kalmadığına kanidir (Quine, 1987: 5). Ona göre -tıpkı Skinner’ın savunduğu gibi- her birey kendi dilini çevresindeki insanların sözel davranışlarını gözlemleyerek ve de sözel tepkileri çevresindekiler tarafından pekiştirilerek veya düzeltilerek öğrenir (Quine, 1987: 5). Böylece Quine dilin edinilmesinde, gözlemlenebilir durumlardaki davranışa sıkı sıkıya bağlı olduğumuzu kaydeder (1987: 5). Quine’in davranışçı anlam teorisinin sistematik sunumu *Word and Object* başlıklı ünlü eserinde yer alır. Quine eserinde “anlam”ı, “radikal çeviri” diye adlandırdığı bir ortam kurgulayarak tartışır. Radikal çeviri, şimdiye kadar gözlerden irak yaşamış, yani ilk kez temas edilen bir kabilenin dilinin, bilinen bir dile tercümesidir¹⁴ (Quine, 1999: 60). Quine’in radikal çeviriyi açıklarken kullandığı meşhur örnek “Gavagai!”dir. Bu kurgusal örnekte, bir kabilenin hiç bilmediği dilini öğrenmeyi amaçlayan araştırmacı, yerlilerin kendi aralarında bir tavşan gördüğü sırada “Gavagai!” diye bağırdığına şahit olur. Araştırmacının “gavagai” kelimesinin “tavşan” anlamına gelip gelmediğine kesin karar verebilmek için elinden gelen tek şey, bir tavşan gördüğü her seferinde “Gavagai!” diye bağırarak yerlilerin tepkilerini gözlemek olacaktır. Quine netice itibarıyla, gözlemlenebilir uyarılara açıkça verilmiş tepkileri incelemek dışında, dilsel ifadelerin anlamını açıklamak üzere tutulacak başka bir yol olmadığına inanır (1999: 21).

Dilsel davranışçılığın, ifadelerin anlamını, muhatabında uyandırdığı tepki ya da davranış olarak açıklaması pek tatminkâr bulunmamıştır. Davranışçı anlam teorisine yöneltilmiş itirazların bir bilançosunu Laurier şöyle takdim eder: [1] İki farklı dilsel ifade aynı muhatapta aynı tepkiyi uyandırdığı halde o ifadelerin anlamı farklı olabilir; [2] Her dilsel ifade muhatapta tek ve özel bir tepki uyandırmayabilir; [3] Aynı dilsel ifade farklı muhataplarda farklı tepkilere neden olabilir (Laurier, 1993: 28). Davranışçı anlam teorisinin, sıralanan itirazlardan kendini koruyan bir versiyonu ise Stevenson ve Morris tarafından geliştirilmiştir. Morris “işaret-davranış” [*sign-bevavior*] kavramının incelenmiş/ileriye taşınmış bir haliyle, işaretin bizzat bir tepki olması gerektiği

şeklindeki yanlış yoruma mahal vermekten sakınılacağını belirtir (Morris, 1946: 15). Morris, tepkilerin bazı durumlarda işaret olabildiğini inkâr etmemekle birlikte, her durumda öyle olması gerekmediğinin altını çizer; aynı şekilde, işaretlerin de tepki/cevap mahiyetinde olması gerekmez (Morris, 1946: 15). Ona göre, her işaret-süreci [*sign-process*] bir tepki ya da cevap verme eğilimi [*a disposition to respond*] içerir (Morris, 1946: 15). Böylece, dilsel davranışçılığın Morris'in taraftar olduğu versiyonunda "teпки" yerini "teпки eğilimine" bırakır.

Etikle dil arasındaki ilişkiye dair tetkikleri bağlamında, ahlâkî ifadelerin anlamı üzerinde duran Stevenson da "davranışçı"¹⁵ diye nitelendirilebilecek bir yaklaşım sergiler. Poyraz'ın da belirttiği gibi (1995: 65) Stevenson'a göre ["... iyidir", "... kötüdür" gibi] etik beyanların asıl işlevi olgulara işaret etmek değil, muhatabını etkilemektir. Stevenson -Poyraz'ın "duygusal anlam" tabiriyle karşılaşmayı tercih ettiği- "teheyyüci/heyecansal anlam" [*emotive meaning*] yaklaşımında "teпки" kavramını açık bir dışavurum yerine, eğilim ya da hazır bulunuşluk [*disposition*] olarak ele alma yanlısıdır: «... "teпки" kelimesinin anlamını genişletecek olursak, bir şeyin yapmaya hazır bulunduğu şey her ne ise onu kastedebiliriz (Stevenson, 1979: 49). Stevenson heyecansal anlamı şöyle tanımlar: «(Muhatap/dinleyen açısından) tepkinin/cevabın yahut (hatip/konuşmacı açısından) uyarının bir dizi heyecandan ibaret olduğu "anlam"a, teheyyüci/heyecansal anlam [*emotive meaning*] denir» (Stevenson, 1979: 59).

Böylece Morris ve Stevenson tarafından tâdil edilmiş haliyle davranışçı anlam teorisi, "anlam"ı özel ve belirli bir tepki veya davranış olarak açıklamak yerine, onu birtakım tepkiler veya davranışlar geliştirme eğilimi olarak tanımlar (Laurier, 1993: 29). Ne var ki davranışçı anlam teorisi bu versiyonuyla da yakasını eleştiriden kurtaramaz: Laurier'nin de dikkat çektiği gibi (1993: 30) halüsinöjen bir maddenin etkisindeki kimselerin, ortada onları muhatap alan hiçbir dilsel beyan yokken de birtakım tepkiler geliştirmeye hazır bulunması mümkündür. Davranışçı dil ve anlam teorisinin "teпки eğilimi"ni merkeze alan versiyonunda, Chomsky'nin nazarında da bir çelişki vardır. Lyons'un da belirttiği (1971: 124) gibi, hatibin söylediğine muhatabının sözel tepkide bulunmadığı durumlarda da "anlam"ı bir "davranış eğilimi" biçiminde açıklamak, Chomsky'nin nezdinde çelişkili bir tutumdur. Şu itibarla: mahiyeti net ve belirli olmayan "davranış eğilimi" gözlemlenebilir bir şey değildir. Oysa ki davranışçı dil anlayışı (güya), "anlam"ı gözlemlenebilir davranışlar ile açıklayacağını iddia eder.

Son olarak Skinner'in sözel davranış teorisini gözden geçirelim. Skinner *Verbal Behavior*'ın "koşullanma ve sönme" alt başlıklı bölümünde çocuğun dil gelişimini bir operant koşullanma süreci şeklinde açıklamaktadır: «Sözlü olsun başka türlü olsun herhangi bir (operant) davranışı, pekiştireç diye adlandırılan sonuç sık aralıklarla takip ettiği takdirde davranış pekişir ve öyle kalır. Operant

koşullanma süreci, sözel davranışın ilk edinilişyle en bariz halini alır. Ebeveyn, bir tepkiyi/cevabı defalarca pekiştirerek çocukta bir tepki repertuarı oluşturur» (Skinner, 1957: 29). Skinner konuşmayı öğrenen çocuğun çevresel koşullarının sözel davranış gelişimi üzerindeki belirleyici etkisini, «uygun (çevresel) koşullar altında, hedeflenen karmaşık performansla nispeten daha kısa sürede erişilebilir» diyerek vurgular (1957: 29). Skinner pekiştirecin, sözel davranışın giderek form kazanmasındaki ve çocuğun içinde yaşadığı toplumun dili kullanma standartlarına yükselmesindeki rolünü şöyle tarif eder: Çevresindeki erişkinler başlangıçta, yani küçük çocuk ilk sözel davranışları sergilemeye başladığı sırada, ayırım gözetmeden onun her sözel davranışını (yani -bizim yorumumuzla- “agulamalar”ını, vb. de) pekiştirir. Skinner’a göre ne zaman ki çocukta toplumun standart davranışlarına az çok benzerlik gösteren tepkilerin (yani -yine bizim yorumumuzla- “bab-ba”, “an-ne”, “mam-ma” gibi eklemli seslerin) sergilenme sıklığı artar, işte o dönemden itibaren çocuk dilsel davranışlarının toplumsal standartlara daha yakından benzetmeye zorlanır (Skinner, 1957: 29). Neticede Skinner çocuğun gelişim sürecinde giderek karmaşıklığı artan sözel formlar kullandığını savunur (Skinner, 1957: 30).

Skinner’ın anlam [*meaning*] konusundaki açıklaması da pek tabiidir ki davranışçı bir yapıdadır. Skinner anlam hakkındaki “geleneksel teori” diye andığı yaklaşımın “anlam”ı, dil öncesi unsurlar olan “idea”, “hüküm” gibi gözlemlenemeyen entitelerle açıklamasını eleştirir (1948b: 164). Ona göre sözel davranışların ne anlama geldiğinden ancak, her biri kendine özgü şartlarda sergilenen tepkiler bağlamında bahsedilebilir (1948b: 164). Skinner bilimsel bir teori olarak sözel davranış teorisinin ampirik bir mantığa dayandığını tekrarlar (1948b: 164). Skinner anlama ilişkin değerlendirmelerinde kullandığı bir örnekte “kedi” kelimesinin anlamı nedir diye sorar. Fiziken bütün kedilerin toplamı mıdır? Bütün kedilerin “küme”si midir? Yoksa eski yaklaşımın iddia ettiği gibi “kedi ideası” mıdır? Skinner “kedi” kelimesinin anlamının sadece bir soyutlama olduğunu ve bizim gözlemleyebildiğimiz yegâne şeyin, bu kelimenin kullanıldığı tek tek durumlar olduğunu kaydeder (1948b: 8). Böylece, Bronckart’ın da belirttiği (1977: 25) gibi Skinner dili “burada ve şimdi” [*hic et nunc*] somutlaşan davranışlara indirgemeyi amaçlar; zira ona göre var olan tek şey, sözel davranış ve onun yerine getirdiği işlevdir.

Skinner sözel davranışları işlevsel açıdan [1] “mand” (istediğini bildiren), [2] “tact” (adlandıran/teşhis eden), [3] “echoic” (akisli), [4] “intraverbal” (söz-içi), [5] “textual” (metinsel), [6] “audience” (dinlemeye/duymaya özgü) diye adlandırdığı gruplara ayırır (1957: 185-186). Bunları kısaca açıklarsak: Birinci gruptakiler konuşanın muhatabına, istediği pekiştireci belirttiği sözel davranışlardır (meselâ, çocuğun annesine “bana dondurma al” demesi¹⁶). İkinciler, sözel olmayan uyaranlara verilen sözel tepkilerdir; adlandıran/teşhis eden sözel davranışlarla bir nesneyi, bir durumu/olayı ya da eylemi adlandırır

yahut teşhis ederiz (meselâ, “aaa, gökkuşağı!”). Üçüncü gruptakiler işittiğimiz bir şeyi tekrarladığımız, taklit ettiğimiz sözel davranışlardır (meselâ, öğretmenin derste ilk kez kullandığı bir bilimsel terimi -iyice bellemek üzere- öğrencilerin onu hep bir ağızdan tekrarlaması). Dördüncü gruptakiler sorulan soruya cevap verdiğimiz veya karşılıklı konuşmada söz aldığımızda sergilediğimiz davranışlardır. Yazılı dilsel ifadeleri okumak, beşinci sözel davranış türünü meydana getirir. Altıncı grupta ise muhatabın sözel olmayan tepkileri yer alır. Meselâ çocuğa “hadi bana yaptığın resimleri göster” dendiğinde gidip resim defterini getirmesi böyle bir davranıştır. Skinner son olarak da *Verbal Behavior*’ın on ikinci alt başlığında, aslında tam anlamıyla bir sözel operant olmayan, daha ziyade hatibin söylediği şeyi açıklığa kavuşturmak veya ona nüans katmak üzere kullandığı “otoklitik” [*autoclitic*] sözel davranıştan bahseder (1957: 311). “Sanıyorum ki ...”, “demek istediğim şudur ki ...”, “şurası muhakkak ki ...” gibi beyanlar otoklitik sözel davranışlara örnektir.

Sözel davranış teorisinin gözden geçirdiğimiz ana hatlarıyla, Skinner’ın radikal davranışçı bir dil anlayışı sergilediği hususunun yeterince belirginlik kazandığını düşünüyoruz. Bir cümleyle özetlenirse, ona göre bütün insan davranışları gibi sözel olanları da çevresel koşullanmaların ürünüdür. Artık konuyu Chomsky’nin Skinner’a itirazına getirmek için elverişli zemine ulaşmış bulunmaktayız.

4. Chomsky’nin Davranışçılığa İtirazı:

Skinner’ın *Verbal Behavior* başlıklı eserinin 1957’de yayımlanmasından iki yıl sonra Chomsky eleştirel bir makale kaleme alır¹⁷. Chomsky makalesinde, Skinner’ın temel tezini «dış etkenlerin, yani hâlihazırdaki uyarımların ve evvelden yapılmış pekiştirmelerin (özel olarak da “tekrar sıklığı”nın, “hazır bulunmuşluğun”, “pekiştirici uyarımların baskısı”nın) belirleyici bir önemi haiz olduğu ve bu fenomenlerin deneye dayalı incelenişinin ortaya koyduğu genel ilkelerin, sözel davranışın karmaşık yapısını anlamaya imkân tanıdığı tezi» şeklinde özetler (1969b: 18). Chomsky muhatabının tezinde, dili kullanan öznelerin rolünü gerçekte olduğundan daha az önemli bulmasına ve dil görüşünü hayvanlar üzerindeki koşullandırma deneylerinden çıkardığı birtakım sonuçlar üzerine inşa etmesine itiraz eder (1969b: 18). Chomsky’ye göre Skinner’ın eserini titiz bir gözle okumak, aslında iddialarını doğrulayacak bir malzeme sunamadığını açıkça gösterir (1969b: 18).

Chomsky çocuğun gerek sözel gerekse başka türden davranışlarını çevresindeki akranlarıyla erişkinlerin davranışlarını gözlemlemekle ve taklitte edindiğini onaylamakla birlikte, dilsel davranışların çocuğa Skinner’ın öne sürdüğü gibi sistematik bir şartlandırma süreciyle kazandırılmadığını savunur (1969b: 35). Bunun en aşikâr kanıtı olarak da yabancı bir ülkeye göçen ailelerin çocuklarının o ülkede konuşulan dili kendiliğinden ve çabucak öğrenmeleri

olgusunu anar (1969b: 35). Sonuçta Chomsky dilin, Skinner'ın iddia ettiği gibi pekiştirme yoluyla öğrenilmediğine inanır. Chomsky'nin deyimiyle çocuğun dil becerisi, zamanı gelince "ergenlik çağına girmek" gibi kendiliğinden ortaya çıkan, yani çocuğun "başına gelen" bir şeydir (2009: 198). Chomsky ana dilinde konuşan bir kişinin olağan dil kullanımının "uyaran", "koşullanma", "genelleme ve analogi"¹⁸, "tepki eğilimi" gibi terimlerle açıklanamayacağını savunur (1969a: 112). Chomsky'nin nazarında çocuğun dili edinmesinde davranışçılığın şartlanmaya yaptığı vurguyu, çocukların daha önce çevrelerinden hiç duymadıkları yepyeni cümleler üretebilmeleri olgusu haksız çıkarmaktadır.

Chomsky, Skinner'ın davranışın incelenmesinde "içsel durumlar" gibi fenomenlerin konunun dışında tutulması gerektiğine dair savını eleştirir (2000: 19). Ona göre Skinner'ın öne sürdüğünün tam aksine, refleksler gibi basit tepkilerimiz dışında bütün insan eylemleri esasen -davranışçılığın gözleme kapalı olduğu gerekçesiyle reddettiği- içsel durumlardan kaynaklanır: «Deneyim ile eylem, uyaran ile tepki arasındaki dolaysız bağıntıların incelenmesi, genel olarak boş bir çabadır. Çok basit olanları dışında bütün durumlarda bir kimsenin yaptıkları geniş ölçüde, bildiklerine, inandıklarına ve beklentilerine bağlıdır» (2001a: 9). Hele hele konuşmak gibi insanın son derece karmaşık bir faaliyeti söz konusu olduğunda, Chomsky açısından "uyaran-tepki", "şartlanma", "pekiştireç", vb. terimler hiçbir açıklayıcı değer taşımaz. Dahası Chomsky, Skinner'ın sözel davranış teorisini, güvercinler ve kobay fareleri üstünde yaptığı koşullandırma deneylerinden çıkardığı teorik sonuçlar ile insanın dil becerisi gibi son derece karmaşık bir fenomen arasındaki ilişkilendirmesini haklı kılacak hiçbir kanıt sunmadığını beyan eder (1969b: 32). Bu itibarla da Skinner'ın yaklaşımın bilimsel açıdan değer taşımadığını ve popülerliğinin sebebinin ideolojik olduğunu iddia eder (2000: 19). Chomsky'nin davranışçılığın ideolojik içerimlerine ilişkin analizine ve eleştirisine, makalemizin sonuç bölümünde döneceğiz.

Chomsky'nin yönelttiği eleştiriye cevaben Skinner herhangi bir yazı kaleme almamış ve sadece, 1971 yılında New York'ta verdiği bir konferans vesilesiyle kısa bir açıklamada bulunmuştur. Açıklamasında, *Verbal Behavior*'ın 1957'de yayınlanmasından bir yıl sonra Chomsky tarafından daktilo edilmiş elli beş sayfalık eleştirel bir yazının tarafına ulaştığını, yazının ilk on sayfasını okuduğunu ve "meselenin ancak yanından geçtiğini" görerek bir kenara bıraktığını ifade eder (Richelle, 1977: 106). Chomsky'nin eleştirisine neden karşılık vermediğine gelince, Skinner buna iki nedenle teşebbüs etmediğini belirtir: [1] Chomsky'nin makalesini "tonunun hoş olmaması"ndan ve doğrudan *Verbal Behavior*'daki düşüncelerini hedef almak yerine kendisine haksız yere izafe edilmiş bir yaklaşımı eleştirmesinden dolayı sonuna kadar okuyamamasından; [2] kendi ihtisas alanı olmayan "üretken dilbilgisi" konusunu araştırmasını gerektirmesinden (Richelle, 1977: 106-107). Skinner'ın

sonuçta, Chomsky'nin her vesileyle ve yer yer de çok sert bir tonda yönelttiği eleştirileri kaale almamayı tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Makalemizin başında da kısaca değindiğimiz Chomsky'nin kartezyen dil teorisinin "zihinci" karakterini daha yakından incelemeye geçelim. Tıpkı Descartes gibi Chomsky de dilin yalnızca insana has bir meleke olduğunu ve insanda düşük zekâ dereceleriyle marazî hallerde bile, problem çözme ve başka uyum davranışları sergilemekte kıt zekâlı bir insanı geçen bir maymunun asla erişemeyeceği seviyede dil becerisi bulunduğunu savunur (2001a: 35). Chomsky şu tespitleriyle de dil becerisinin insanın aslî bir özelliği olduğuna işaret eder: «Dil yetisi insanlarda çok ciddi patolojik durumlarda ve yoksunlukta bile işlevini sürdürür. Down sendromlu çocuklar (mongoloidler), diğer zihni yeteneklerde çok gelişme göstermeseler de yavaş yavaş ve sınırlı bir biçimde dil edinirler. Görmeyen çocukların dil yetileri bir deneyimden yoksun olmalarına karşın normal gelişir. Hatta onlar "gözünü dikerek bakmak", "uzun uzun bakmak", "izlemek" gibi görsel ifadeleri aynı gören insanlar gibi kullanırlar» (2009: 52). Peşinden şunu ekler: «Dil insana özgü bir yetidir. Bütün insanlarda mevcut olup diğer canlıların sahip bulunmadığı; basit girdilerle zengin ve karmaşık dilleri ortaya çıkartabilen eşsiz bir yeti. Bu şekilde gelişen dil, bizim ortak biyolojik yapımız/tabiatımız doğrultusunda belirlenmiştir. Dil düşünceye ve kavrayışa derin bir biçimde nüfuz eder ve yapımızın/tabiatımızın temel bir bölümünü oluşturur»¹⁹ (2009: 53).

Chomsky hayvanların da kendi aralarında iletişim gerçekleştirebildiğini, ama insan dilinin bir iletişim sisteminin çok ötesine geçtiğini belirtir: «Dil, düşüncenin ifadesinde, kişiler arası ilişkilerde, iletişim dışı amaçlarla, oyun oynamada ve daha bir yığın insana özgü amaç için kullanılır» (2009: 51). Chomsky hayvanların sözde-dilinin [*pseudo-langage*] aksine insan konuşmasının dış uyaranlarla iç tepkilere tâbi olmadığını, hür bir düşünme ve ifade etme vasıtası olduğunun altını bir kez daha çizer (1969a: 56). Chomsky - dil hakkında kartezyen bir gelenek telâkki ettiği bir grup filozofun düşüncelerinden seçtiği örneklerle desteklediği bir tez olarak- insanın dili olağan/mutat²⁰ kullanımının, hayvan davranışlarının dış uyaranlarca kontrol edilmesiyle karşılaştırıldığında, her türlü uyarının kontrolünden bağımsız olduğuna dikkat çeker (2001a: 30). İnsan konuşmasının uyarandan bağımsız oluşu yanında ikinci özelliği "yaratıcılık"tır (1971: 18). Yani, kişinin evvelce çevresinden hiç duymadığı yepyeni cümlelerle kendisini ifade edebilmesi (1969a: 112). Chomsky, Schelegel'in düşüncelerine referansla, dilin "poetik" işlevine de işaret eder ve bunu, insanın dili hiçbir dışsal uyarandan kaynaklanmayan bir tarzda kullanma kapasitesinin bariz bir kanıtı olarak sunar (1969a: 38).

Neticede Chomsky'ye göre insan konuşması sadece çevresinden işittiği ifade kalıplarını yinelemek gibi sırf taklide dayalı bir davranış olmayıp yaratıcı

bir faaliyettir. Chomsky [1] uyarandan bağımsızlık ve [2] yaratıcılıkla birlikte insan dilinin iki karakteristik özelliğini daha vurgular: [3] sınırsız/limitsiz olması, [4] tutarlılık ve duruma uygunluk (2001a: 30). Sınırsız/limitsiz olması, Chomsky'nin Humboldt'a atıfla belirttiği gibi (1971: 18-19) dilin sınırlı sayıda malzemeye (her dilin ihtiva ettiği belli sayıdaki kelimeyle) sınırsız sayıda cümle üretmeye imkân tanınmasıdır²¹. Tutarlılık ise, insanın olağan dil kullanımının - onun deyimiyle- bir delinin abuk sabuk konuşmasından farklı olmasıdır (2001a: 30). Chomsky insan diline sayılan dört karakteristik özelliğini kazandıran şeyin ne olduğunu anlamının, Descartes'ın üç yüz yıl önce olduğu kadar uzağında bulunduğumuzu belirtir. Ona göre bu sorun, psikoloğun da biyoloğun da eninde sonunda yüz yüze kalacağı bir sorun olup "alışkanlık" veya "koşullanma" gibi davranışçı kavramlarla açıklanamayacağı gibi "doğal seçim" ile de açıklanamaz (2001a: 30).

Geldiğimiz noktada, Chomsky'nin biyolojik evrim süreciyle insanın dil becerisini ilişkilendirmesine değinmenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Denkel'in de saptadığı gibi (1996: 61) Chomsky türlerin evrimi teorisine karşı değildir; dilin, hayvandan insana geçişte nakledilmiş bir beceri olduğu fikrine karşıdır²². Chomsky için dilin insanın evrimindeki bir genetik mutasyon sonucu ortaya çıkmış bir beceri olması muhtemeldir. Dilin kökeni bağlamında spekülatif bir şey söylemekten kaçınmaya özen gösteren Chomsky dilin "muhtemelen" bir mutasyon sonucu ortaya çıktığı kanısındadır: «Belki de bunun nedeni hücrenin biyolojik yapısıdır ve belki de henüz bilmediğimiz fiziksel düzeneklerle açıklanabilecektir»²³ (2009: 195). Chomsky'nin dil melekesinin "doğuştanlığı" tabiriyle kastettiği de dil becerimizin türümüze has bir genetik özellik olduğudur. Bu bağlamda, herhangi yanlış anlamaya meydan vermemek bakımından şunu eklemekte fayda vardır: Chomsky genellikle ona atfedilen "doğuştancılık" yaklaşımının, aslında kendi görüşünün çarpıtılmış bir yorumu olduğunu her fırsatta tekrarlar. Chomsky "doğuştan gramer" terimini hiçbir zaman kullanmadığının altını çizer (2000: 23, 261). Kullandığı terimin "doğuştan ilkeler" olduğunu²⁴ vurgular (2000: 261). Yani onun savı insanda "belli bir gramer" in doğuştan²⁵ bulunduğu değildir: «Doğuştan olan, dili edinme mekanizmasıdır» (2002: 100).

Bu noktada, (mevcut makalenin yazarının ihtisas alanı dilbilim olmadığından) sözü fazla uzatmamaya özen göstererek, doğuştancılığı ekseninde Chomsky'nin *universal grammar* kavramına değinelim. Chomsky bireyin dil gelişiminde rol oynayan üç unsur arasında şunları sayar: [1] erişilebilir dillerin limitini belirleyen, bununla birlikte dil edinmeyi mümkün kılan genetik donanım; [2] belirli bir dizinin sınırları içinde falan ya da filan dili seçme tecrübesine dönüştürülen dış girdiler/datalar; [3] dil yetisinin özelleşmemiş/spesifik-olmayan ilkeleri (Chomsky, 2007a: 3). Chomsky'nin "doğuştan ilkeler" dediği, son maddedeki ilkelerdir. Bu ilkeler henüz

tecrübeden gelen girdilere/datalara maruz kalıp “özelleşmemiş”tir; özelleşmemiş ilkelere dayanan da *universal grammar*’dır. Belirli bir dilin özelleşmiş grameri ise, dil yetisinin tecrübeye dayalı girdilerle/datalarla karşılaştığında aldığı haldir (2009: 77). Bu bağlamda, bir eleştiride ve teklifte bulunmak isteyeceğiz: Chomsky’nin *universal grammar* kavramının Türkçe literatürdeki yerleşik karşılığı olan “evrensel dilbilgisi” maalesef onun kastının bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Şöyle ki “evrensel dilbilgisi” dendiğinde, sanki evrenin her köşesinde olması gereken bir dilbilgisi manâsı çıkmaktadır. Oysa Chomsky gramer’in bu manâda “evrensel” olmadığını açıkça söyler²⁶ (2007b: 58). Chomsky *universal grammar*’ın “geleneksel” bir kavrama dayandığını kaydeder (2009: 77). “Geleneksel” unsurun *universal* terimi olduğu ve Chomsky’nin bununla, felsefe tarihindeki kadim bir kavram olan “tümelliği” kastettiği, bize makul bir yorum gibi görünmektedir: potansiyel olarak “tüm dillerin” gramer ilkeleri. Böylece “tümel” onun kastını daha iyi ifade eden bir terim gibi görünmektedir, zira *universal grammar*’ı “dil yetisinin tecrübe öncesindeki özelleşmemiş hali” diye tarif eder (2009: 77). Teklif ettiğimiz bu terimi, dilbilimcilerimizin takdirine bırakıyoruz.

Tümel gramer yanında Comsky’nin “üretken-dönüşümsel gramer” anlayışına birkaç cümleyle de olsa değinmemiz yerinde olacaktır. Chomsky -bir yandan da kendi araştırma programının adı olan- “üretken gramer”i, konuşan kişinin gerçekleştirdiği performansın altında yatan içsel ve zımnî bilgi veya beceri şeklinde tarif eder (Chomsky, 1971: 192). Demek ki üretken gramer, tümel gramerden farklı olarak belirli bir dilin grameridir. “Dönüşümsel” olması ise şu manâya gelir: Bir dildeki yüzey yapılar, “dilbilgisel dönüşümler” denen işlemlerle soyut derin yapılardan üretilir (Chomsky, 2001: 239). Chomsky’nin, bir dilin sayıca sınırlı kelime hazinesiyle nasıl olup da o dilde sınırsız çeşitlilikte cümle kurulabildiği sorusuna cevabıdır üretken gramer. Bu bağlamda akla şu gelir: Peki, dönüşümsel olmayan gramer var mıdır? Varsa farkı nedir? Chomsky tipik örneği bilgisayar programlama dili olan dönüşümsellik özelliği taşımayan gramerin sentagmatik bir yapıda olduğunu kaydeder (Chomsky, 1971: 191). Cevaplanması gereken yeni bir soru da sentagmatik gramerin ne olduğudur. Chomsky hakkındaki incelemesinde Lyons’un da belirttiği gibi (1971: 95) sentagmatik gramer yalnızca düzenleyici kurallardan oluşur. Dönüşümsel gramer ise yalnızca dönüştürme kurallarıyla sınırlı değildir: Düzenleyici kurallar bütünü de içerir. Değindiğimiz son hususların daha iyi açıklanmaya ve incelenmeye lâyık olduğuna şüphe yok; ancak, ne uzmanlık alanımız ne de asıl konumuz olduğundan bu kadarla yetinerek sonuca geçelim.

Sonuç:

Makalemizi, tartıştığımız konunun bir bilançosunu çıkararak sonuçlandırırken Chomsky’nin dil anlayışını muhatap alan lehte ve aleyhte

görüşlere örnek vermeyi de unutmayacağız. Son paragraflarımızda ise, Chomsky'nin dil teorisinin, ideolojik-politik tutumuyla ve özgürlükçü dünya görüşüyle bütünlük arz ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Chomsky'nin, konuşmanın şu dört özelliğine dikkat çektiğini müşahede ettik: [1] uyarandan bağımsızlık, [2] yaratıcılık, [3] sınırsız/limitsiz olması, [4] tutarlılık ve duruma uygunluk. Skinner'da şahikasına varan davranışçı dil teorisini de esasen, konuşmanın bu temel özelliklerini göz ardı etmekle kalmayıp dili bir "uyaran-tepki" mekanizmasına indirgemeye kalkışmakla eleştirdiğini gördük. Chomsky'nin dili "öğrenmenin" ve konuşmanın şartlanmayla açıklanamayacak karmaşık bir zihinsel süreç olduğunu, davranışçı yaklaşımlara karşı savunduğuna tanık olduk. Bu itibarla da makalemizde incelediğimiz iki muhalif yaklaşımın tezleri özünde şöyle ifade edilebilir: Skinner'a göre dil çevreden öğrenilen bir şeyken Chomsky'ye göre aslında dil (kelimenin dar anlamıyla) öğrenilen bir şey değildir. Chomsky diğer davranış biçimleri gibi dilin de alıştırmayla, ödül ve cazayla gelişen bir alışkanlıklar sistemi olduğu fikrini, eski kuşakların hatalı bir varsayımı olarak değerlendirmektedir (2007b: 149).

Felsefedeki her görüş gibi Chomsky'nin dil anlayışı da doğal olarak eleştiriden müstesna değildir. Onu destekleyenler kadar davranışçı bir perspektiften ona itiraz edenler de vardır. Örneğin Chomsky'nin M.I.T.'den eski bir öğrencisi olan Pinker *The Language Instinct* başlıklı eserinde, üstadının dil hakkındaki tezini geliştirmekte ve dilin biyolojik temelleri üzerine bir teori taslağı çizmektedir. Pinker dilin, kişinin "saati söylemeyi öğrenmesi" anlamında öğrenilen bir kültürel unsur olmadığını; aksine, beynimizin biyolojik yapısının seçik bir bölümü olduğunu savunur (Pinker, 2008: 16). Tıpkı üstadı gibi Pinker da dilin çocuk tarafından hiçbir bilinçli çaba harcamadan edinilen ve altında yatan mantığı bilmeksizin kendiliğinden gelişen bir yeti olduğuna kanidir (Pinker, 2008: 16). Pinker işte bu bakımdan bazı yazarların -haklı olarak- dili "psikolojik bir yeti", bazılarının "zihinsel bir organ", bazılarının "bir nöronal sistem" diye nitelediğini belirtmesinin ardından kendi tercihinin "içgüdü" nitelemesi olduğunu ekler (Pinker, 2008: 16). Pinker eseri boyunca insandaki dil içgüdüsünün izini, dilin nörolojik ve genetik temellerini konu alan araştırmaların sunduğu veriler ışığında sürmektedir.

Chomsky'e hak veren düşünürlerden bir diğeri de Stevenson'dır. Stevenson'ın erken dönem eseri diye nitelenebilecek *Ethics and Language*'te ortaya koyduğu davranışçı anlam teorisine üçüncü alt başlığımızda değinmiştik. Bu eserden otuz yıl sonra kaleme aldığı *Seven Theories of Human Nature* başlıklı incelemesinde ise, Skinner'ın sözel davranış teorisine Chomsky'nin yönelttiği itirazı haklı bulduğuna şahit oluruz²⁷. Stevenson, Skinner'ın insanın dili edinmesini sadece çevreden kaynaklanan karmaşık bir pekiştirme sürecinden ibaret görmesi karşısında, Chomsky'nin çocukların çevrelerinden

duydıkları nispeten az sayıdaki ve çoğu da gramer bakımından kusurlu olan cümleden hareketle o dilin gramer kurallarını hızla öğrenmeleri olgusunu, işitilen sözel örnekleri gramer kurallarına göre işleme becerisinin insanda fitri/doğuştan olduğu şeklinde açıklama teşebbüsünü daha makul bulur (2005: 140). Stevenson'a göre mevcut veriler, Skinner'ın radikal davranışçılığın ziyade, henüz kanıtlanmamış olduğu halde Chomsky'nin hipotezini desteklemektedir (2005: 140-141).

Chomsky'nin görüşünün aleyhtarı olan Richelle ise, Skinner'ın behaviorizmi hakkında kaleme aldığı eserinde "doğuştancılığın paradoksu" tabirini kullanır (1977: 77). Chomsky'nin doğuştancı dil anlayışının aslında -karşı çıktığı davranışçılık kadar- çevresel koşulların tayin edici etkisini -paradoksal bir şekilde- hesaba kattığını öne sürer (Richelle, 1977: 77). Ona göre doğuştancılığın yaptığı sadece, insanın dil yetisini belirleyen koşulları evrim sürecindeki uzak maziye havale etmektir (1977: 78). Richelle bu tutumun, üstadı Skinner'ın ifadesiyle tam bir "açıklayıcı kumaca" [*fiction explicative*] olduğu kanısındadır (1977: 78). Richelle doğuştancılığın tutumunu, bireyin şekillenmesinde fiziksel ve kültürel çevrenin etkisini incelemek gibi zahmetli bir işten yakayı sıyrmanın yolu olarak değerlendirmektedir (1977: 78).

Makalemizi, Chomsky'nin inceleyeceğimiz davranışçılık aleyhtarı dil teorisinin, onun politik tavrıyla ve dünya görüşüyle bütünlük arz ettiğine ilişkin değerlendirmemizle bitirelim. Chomsky "Psikoloji ve İdeoloji" başlıklı makalesinde, Skinner'ın tezlerini çok sert bir tonla eleştirirken hedef tahtasına bu kez muhatabının *Beyond Freedom and Dignity* başlıklı kitabını yerleştirir. Chomsky muhatabının insan davranışı hakkındaki spekülatif düşüncelerini totaliterlikle suçlar ve Skinner'ın sosyal çevrenin düzenlenmesi bakımından bir tür "sıkıyönetim" yanlısı olduğuna dikkat çeker (2003: 319). Chomsky tırnak içinde yazdığı Skinner'ın "bilimi"nin, totaliter rejimlere hiçbir rasyonel itiraz getirmedikçe işaret ederek bir temerküz kampı yönergesine benzetir (2003: 363). Toplumsal içerimleri bakımından Skinner'ın insan davranışı teorisini, bir özgürlükçü ile de bir faşist ile de kolkola girmeye müsait olmakla itham eder (Chomsky, 2003: 319). İnsanın şekillendirilebilirliğine dair böyle bir teorisinin rahatlıkla totaliter bir doktrinin hizmetine koşulabileceği kanısındadır (Chomsky, 2003: 319). Chomsky, Skinner'ın hayvanlar üstündeki deneylerinden elde ettiği sonuçlarla insan davranışları arasında -geçerli olmayan bir muhakemeye- kurduğu analojinin sorgulanmadan kabul edilmesini, tahakkümü meşru gören ve gösteren devlet ideolojisiyle ilişkilendirir: «Toplumumuzda otoritenin tahakkümüne boyun eğmeye önderlik eden temayül, bireyleri, doğrulanmış gibi yorumlanabilen bir doktrine hazırlayabilir» (2003: 365). Bizzat açıkladığı gibi (2002: 9) Chomsky dil anlayışını doğrudan doğruya ideolojik-politik kanaatlerinden hareketle geliştirmiş olmamakla

birlikte, iki alandaki görüşlerinin sonuçta bu şekilde bütünleşmesinden duyduğu memnuniyeti de gizlemez (2001a: 172).

Chomsky'nin dile davranışçı yaklaşımlara eleştirisinde kullandığı argümanları kadar genel olarak davranışçılığın sosyal kontrol ve determinizm vurgusuna yönelik itirazındaki argümanları da son derece güçlüdür. Sadece dili kullanma becerisi bakımından değil, her tür eylem olanakları bakımından gerçekten de sınırsız bir repertuvara sahip olan insan "Skinner'in kutusu"na hapsedilemeyecek bir varlıktır. Bununla birlikte, hayvan davranışlarının incelenmesinden çıkarılmış ve çıkarılacak sonuçların, bilimin ve felsefenin insanı anlama çabasına yapacağı katkı da inkâr edilemez. Bağımlılık tedavisinden tutunuz da konuşma bozukluklarının düzeltilmesine, suçluların ıslahına kadar pek çok alanda davranışçı tekniklerin yaygın olarak kullanılması ve elde edilen başarılı sonuçlar, Skinner'in yaklaşımındaki haklılık payını da gözler önüne sermektedir.

NOTLAR

- ¹ "Öğrenme" kelimesini tırnak içine aldım, zira Chomsky için dil aslında öğrenilen bir şey olmaktan ziyade, insanın -onun benzetmesiyle "ergenlik" gibi- "geçirdiği" bir dönemde fiilî hale dönüşen bir melekedir (2009: 198).
- ² Veysel Kılıç'ın çevirisinden, söyleyişte biçimsel birkaç küçük değişiklik yaparak aktardım.
- ³ Veysel Kılıç'ın çevirisinden, söyleyişte birkaç küçük değişiklik yaparak aktardım.
- ⁴ Chomsky'nin dil becerisinin genetik olduğunu savunduğu bir mülakatı için bk.: <http://www.chomsky.info/interviews/198311--.htm>
- ⁵ Yine söyleyişte birkaç küçük değişiklik yaparak aktardım.
- ⁶ Şu üç filozofun görüşleri "Port-Royal Ekolü" adıyla anılır: Antoine Arnauld (1612-1694), Pierre Nicole (1625-1695) ve Claude Lancelot (1615-1695). Bu filozoflar dil, mantık ve gramer konusundaki düşüncelerini, Arnauld ile Lancelot'nun müştereken kaleme aldığı *Grammaire générale et raisonnée* (1660) ve Arnauld ile Nicole'ün müştereken kaleme aldığı *La logique ou l'art de penser* (1662) başlıklı eserlerde ortaya koymuştur.
- ⁷ Blay (2003: 97); Çelen (2010: 111); Aslan (2010: 446).
- ⁸ Auroux, (2008: 107) ve Stevenson, (2005: 128).
- ⁹ Diğer ikisi, analiz-sentez ve yapıdır [*structure*].
- ¹⁰ Çelen'in dikkat çektiği gibi (2010: 80) davranışçı teorinin Pavlov ve Watson tarafından öne sürülmüş bu ilk versiyonunda henüz "pekiştirecin" önemine dair bir farkındalık söz konusu değildir. Çelen'e göre ödülü, öğrenmeyi güçlendiren pekiştireç olarak hesaba katan bilim insanı, Thorndike'tır (2010: 83). Çelen "radikal davranışçı" diye nitelendirdiği (2010: 86) Skinner'ın, -Pavlov'un "klasik koşullanma" anlayışından ayrılan- "operant koşullanma" görüşünde pekiştirecin rolüne dair tespitlerine değinir (2010: 92, 93, 103).

- ¹¹ Skinner romanını, Henry David Thoreau'nun 1854 yılında basılan *Walden* başlıklı romanına nazireyle *Walden Two* diye adlandırmıştır.
- ¹² Stevenson'ın da kaydettiği gibi (2005: 133) Skinner doğada farklı türler değişik biçimlerde davrandıklarından, işi genetik etkenlerin rolünü inkâr etme noktasına vordırılmaz. Ama Skinner "kalıtım" teriminin "meslekten olmayanlar" tarafından "davranışın kurgusal açıklanmasında" (hatalı) kullanılma şekinden yakınır (Skinner, 2005: 26). Skinner bir bireyin bazı içsel limitleri olduğunu fark ettiği anda yapılacak tek şeyin kontrol tekniklerinin onun üstünde daha akıllıca kullanmak olduğunu, çünkü o bireydeki genetik faktörü değiştirmenin mümkün olmadığını söyler (Skinner, 2005: 26). Yani genetik faktörler deneysel çalışmayı yapan tarafından yönlendirilemez (Stevenson, 2005: 133). Sonuçta, gözlemlenemeyen ve yönlendirilemeyen genetik faktörlerin deneysel çalışmalarda ihmal edilmesinde bir sakınca görmez.
- ¹³ Skinner'ın davranışçı tekniklerinin yaygın olarak insan özgürlüğünün kısıtlandığı hapisanelerde ve bağımlılık kliniklerinde yatanların davranışlarının ıslah edilmesinde kullanılması da doğrusu manidar bir sonuçtur!
- ¹⁴ Denkel'in de belirttiği gibi, böyle bir çeviri, hiçbir ön bilgiye dayanmayan bir çeviri olacaktır (1984: 67).
- ¹⁵ Stevenson'ın "davranışçı" diye nitelendirilmeye uygun bir anlam görüşü sunmakla birlikte makalemizin ilerleyen bölümlerinde, Skinner'ın insan özgürlüğünü hiçe sayan radikal davranışçılığına yönelik eleştirisine değineceğiz. Böylece, bir felsefi antropoloji yaklaşımı olarak, bir insan anlayışı olarak davranışçılık ile bir anlam teorisi olarak davranışçılık arasındaki kapsam ve mahiyet farkını bir kez daha vurgulamakta yarar var.
- ¹⁶ Bu paragraftaki örnekleri ben türettim.
- ¹⁷ Chomsky'nin makalesinin orijinali: "A Review of B.F. Skinner's *Verbal Behavior*", in *Language*, 35, n°1 (1959), pp. 26-58. Makalemizde referans aldığımız Fransızca çevirisi olup (Chomsky, 1969b) Kaynakça'da yer almaktadır.
- ¹⁸ Chomsky aynı eserinin önceki kısımlarında özel olarak Bloomfield'in adını anmak suretiyle onun insanların daha önce hiç duymadığı yepyeni cümleler kurmasını, evvelce duyduğu ifade formlarından "analoji" ile türettiği şekilde açıklama teşebbüsünü eleştirmektedir (1969a: 31).
- ¹⁹ Veysel Kılıç'ın çevirisini, küçük söyleyiş değişiklikleri yaparak kullandım.
- ²⁰ Chomsky'nin "dilın olağan/mutat kullanımı" ile neyi kastettiği en iyi, bunun karşıtı olan "dilın olağan-dışı kullanımının" ne tür bir kullanım olduğunu açıklayarak anlaşılır: Dilin olağan-dışı kullanımı, Chomsky'nin "dilın ideal kullanımı" kavramına denk düşmektedir. Dilin ideal kullanımı, (okulda dilbilgisi derslerinde sunulan örneklerdeki gibi) dilbilgisel açıdan düzgün, eksiltili veya devrik olmayan (ve de "yadırgatıcı" olmayan) cümlelerin beyan edilmesi durumudur. Oysa ki Chomsky dilin mutat şekilde böyle kullanılmadığına her fırsatta dikkat çeker: «Dilın olağan kullanımı [...] yeni cümleleri, çocuğun deneyimini edindikleri arasında birebir benzeri olmayan cümleleri içerir» (2001a: 250)
- ²¹ Chomsky'nin *Kartezyen Dilbilim*'de düşüncelerine genişçe yer ayırdığı Humboldt'un dil anlayışının, gerçekten de onun "üretken-dönüşümsel" gramer teorisini nüve

- halinde içerdiği görülür. Humboldt'un sadece şu iki cümlesi bile bunun çok açık bir göstergesidir: «Dile doğal yetenek, insanların ortak yeteneği olduğu ve herkes bütün dilleri anlama anahtarını içinde taşıdığı için şu sonuç kendiliğinden ortaya çıkar: Bütün dillerin formu genel olarak aynı olmak zorundadır ...» (Humboldt, 2011: 160-161).
- ²² Bu bakımdan "konuşan hayvan" Descartes için olduğu kadar Chomsky için de bir "oksimoron"dur.
- ²³ Veysel Kılıç'ın çevirisinden, birkaç küçük söyleyiş değişikliğiyle aktardım.
- ²⁴ «Benim üzerinde durduğum konu, oldukça sınırlı ve bütünüyle belirli bir yapılanma içinde edinilmiş bilginin biçimini belirleyen çeşitli ilkelerle ideaların bulunup bulunmadığıdır» (Chomsky, 2001: 277-278).
- ²⁵ Besbelli ki Chomsky, doğar doğmaz insanlardan tecrit edilerek bir başına büyütülen ve sözel mübadeleden tamamen yoksun bırakılan bir çocuğun da kendi kendine konuşacağını tasdik ediyor değildir. Bilâkis, Chomsky'ye göre «bir çocuk mahrumiyet ortamında yetişirse, doğuştan gelen yetenekleri elbette gelişmeyecek, olgunlaşmayacak ve ilerlemeyecektir» (2007b: 79-80).
- ²⁶ Chomsky'nin bir mülâkatından aktarıyorum: «[Mülâkatçı:] Dünyanın dışında başka bir yerde, zamanla zeki yaratıkların ortaya çıktığını düşünelim. Eğer bağlantı kurabilseydik özel olarak tasarlanmış dil organımızla yabancıların dilini öğrenebilir miydik? [Chomsky:] Konuştukları dil, insan dillerinin düzenlenebileceği sayısız yöntemi içinde barındıran *universal grammar*'ın kurallarına aykırı değilse, bunu gerçekleştirme olasılığı oldukça yüksektir. [Mülâkatçı:] O zaman, *universal* dememeliyiz belki de. [Chomsky:] ... Doğamız itibarıyla, İngilizce'yi, Çince'yi ve mümkün olan tüm insan dillerini öğrenecek şekilde tasarlanmışız; ama tümel gramere aykırı düşen kullanılabilir dilleri mükemmel bir biçimde öğrenecek şekilde tasarlanmamışız. Bu diller, yetenek yelpazemizin dışında kalıyor» (2007b: 58). Not: Alıntıda, değerli çevirmenlerin cümlelerinde sadece *universal grammar* şeklinde değişiklik yaptım ve "tümel gramer"i (alt çizgi vurgusuyla) Chomsky'nin kastına dair çıkarımına ve teklifime kanıt getirmek üzere yine ben koydum.
- ²⁷ Stevenson'un etik ifadelerin anlamı bağlamındaki davranışçılığı, makalemizin üçüncü alt başlığında işlediğimiz bir konuydu. Bununla birlikte Stevenson, insan eylemlerini açıklamada asla Skinner'vâri bir radikal davranışçılığa taraftar olmamıştır.

KAYNAKLAR

- ALTINÖRS Atakan: (2009). *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*, Ankara: Eflatun (Efil) Yay.
- ARISTOTELES: (1997). "De l'interprétation", in *Organon: catégories*, (Fr. çev.: Jules Tricot), Paris, J.Vrin.
- ARNAULD Antoine - LANCELOT Claude: (1810). *Grammaire Générale et Raisonnée*, Paris, chez Bossange et Masson.
- ASLAN Aslı: (2010). "Burrhus Frederic Skinner", *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler* (cilt: 3), İstanbul, Etik Yay.
- AUROUX Sylvain et alii: (2008). *La Philosophie du Langage*, Paris, Presses Universitaires de France.

- BLAY Michel *et alii*: (2003). *Grand Dictionnaire de la Philosophie*, Paris, Larousse.
- BLOOMFIELD Leonard: (1930). "Linguistics as a science", in *Studies in Philology*, vol: 27, no: 4, pp. 553-557, University of North Carolina Press (URL: <http://www.jstor.org/stable/4172074>).
- BLOOMFIELD Leonard: (1936). "Language or ideas" in *Language*, vol: 12, no: 2, pp. 89-95, Linguistic Society of America (URL: <http://www.jstor.org/stable/408751>).
- BLOOMFIELD Leonard: (1970). *Le Langage*, (Fr. çev.: Janick Gazio), Paris, Payot.
- BRONCKART Jean-Paul: (1977). *Théories du langage*, Paris, Pierre Mardaga.
- CHOMSKY Avram Noam: (1969a). *La Linguistique cartésienne*, (Fr. çev.: Nelcy Delanoë et Dan Sperber), Paris, Seuil.
- CHOMSKY Avram Noam: (1969b). «Un compte rendu du *Comportement Verbal* de B.F. Skinner», *Langages*, volume: 4, n° 16 (Psycholinguistique et grammaire générative), pp. 16-49.
- CHOMSKY Avram Noam: (1971). *Aspects de la Théorie Syntaxique*, (Fr. çev.: Jean-Claude Milner), Paris, Seuil.
- CHOMSKY Avram Noam: (1983). *Things No Amount of Learning Can Teach: interview by John Gliedman*, elektronik edisyon: <http://www.chomsky.info/interviews/198311-.htm>
- CHOMSKY Avram Noam: (2000). *Réflexions sur le Langage*, (Fr. çev.: Judith Milner-Béatrice Vautherin et Pierre Fiala), Paris, Flammarion.
- CHOMSKY Avram Noam: (2001a). *Dil ve Zihin*, (çev.: Ahmet Kocaman), Ankara, Ayraç Yay.
- CHOMSKY Avram Noam: (2001b). *Le Langage et La Pensée*, (Fr. çev.: Louis-Jean Calvet), Paris, Payot.
- CHOMSKY Avram Noam: (2002). *Dil ve Sorumluluk*, (çev.: Hüsnu Özasya), (basım yeri belirtilmemiş), Ekin yay.
- CHOMSKY Avram Noam: (2003). "Psychology and Ideology" in *For Reasons of State*, New York, The New Press.
- CHOMSKY Avram Noam: (2007a). "Approaching UG from Below", elektronik edisyon: <http://www.punksinscience.org/kleanthes/courses/UCY10S/IBL/material/ChomskyUG.pdf>
- CHOMSKY Avram Noam: (2007b). *Demokrasi ve Eğitim*, (çev.: Ender Abadoğlu, Banu Karadağ vd.), İstanbul, BGST Yay.
- CHOMSKY Avram Noam: (2009). *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri*, (çev.: Veysel Kılıç), İstanbul, BGST yay.
- CHOMSKY Avram Noam: (2010). *Doğa ve Dil Üzerine*, (çev.: Ayşe Banu Karadağ), İstanbul, Sözcükler Yay.
- ÇELEN H. Nermin: (2010). *Öğrenme Psikolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi Yay.
- DENKEL Arda: (1984). *Anlamın Kökenleri*, İstanbul, Metis Yay.
- DENKEL Arda: (1996). *Anlam ve Nedensellik*, İstanbul, Kabalcı Yay.
- DESCARTES René: (1966). *Discours de la Méthode*, Paris, Garnier-Flammarion.
- ENÇ Mithat: (1980). *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK yay.
- HUMBOLDT Wilhelm von: (2011). "Dil Yapılarının Çeşitliliği", *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*, (çev.: Gürsel Aytaç), Ankara, Phoenix.

- LAURIER Daniel: (1993). *Introduction à la Philosophie du Langage*, Liège, Pierre Mardaga.
- LYONS John: (1971). *Chomsky*, (Fr. çev.: Vital Gadbois-Brian Gill), Paris, Seghers.
- MORRIS Charles William: (1946). *Signs, Language and Behavior*, (basım yeri belirtilmemiş) Prentice-Hall.
- PAVLOV Ivan Petrovitch: (1954). *Œuvres Choisies*, (Fr. çev. editörü: Kh. Kochtoiantz), Moskova, Editions en Langues Etrangères.
- PINKER Steven: (2008). *L'instinct du Langage*, (Fr. çev.: Marie-France Desjeux), Paris, Odile Jacob.
- POYRAZ Hakan: (1995). *Dil ve Ahlâk*, Ankara, Vadi Yay.
- QUINE Willard van Orman Quine: (1987). "Indeterminacy of Translation Again" in *The Journal of Philosophy*, vol: 84, no: 1, pp. 5-10 (URL: <http://www.jstor.org/stable/2027132>).
- QUINE Willard van Orman Quine: (1999). *Le Mot et La Chose*, (Fr. çev.: Paul Gauchet), Paris, Flammarion.
- RICHELLE Marc: (1977). *B.F. Skinner ou le Pérille Béhavioriste*, Belgique, Pierre Mardaga.
- RUSSELL Bertrand: (1969). *Signification et Vérité*, (Fr. çev.: Philippe Devaux), Paris, Flammarion.
- RUSSELL Bertrand: (2002). *La Connaissance Humaine: Sa Portée Et Ses Limites*, (Fr. çev.: Nadine Lavande), Paris, J. Vrin.
- RUSSELL Bertrand: (2009). *An Outline of Philosophy*, New York, Routledge.
- SKINNER Burrhus Frederic: (1948a). *Walden Two*, New York, The MacMillan Company.
- SKINNER Burrhus Frederic: (1948b). *William James Lectures*, Harvard University, (elektronik edisyon: http://www.bfskinner.org/BFSkinner/PDFBooks_files/William%20James%20Lectures.pdf)
- SKINNER Burrhus Frederic: (1957). *Verbal Behavior*, New York, Appleton - Century-Crofts.
- SKINNER Burrhus Frederic: (1972). *Par delà la liberté et la dignité*, (Fr. çev.: Anne-Marie Richelle-Marc Richelle), Paris, Editions Robert Laffont.
- SKINNER Burrhus Frederic: (1976). *About Behaviorism*, New York, Vintage Books Edition.
- SKINNER Burrhus Frederic: (2005). *Science and Human Behavior*, The B.F. Skinner Foundation, (elektronik edisyon: http://www.bfskinner.org/BFSkinner/PDFBooksSHB_files/Science_and_Human_Behavior_1.pdf)
- STEVENSON Charles Leslie: (1979). *Ethics and Language*, Yale University Press.
- STEVENSON Charles Leslie: (2005). *Yedi İnsan Doğası Kuramı*, (çev.: Necla Arat), İstanbul, Say Yay.
- WATSON John Broadus: (1913). "Psychology As the Behaviorist Views It", in *Psychological Review*, no: 20, pp. 158-177.